Spolupráce historické demografie a kosterní antropologie při ověřování výpovědní hodnoty historických pramenů a identifikaci novověkých ostatků

Šárka Nekvapil Jirásková[1] & Jan Cvrček[2]

1) Ústav historických věd FF Univerzity Pardubice, sarka.nekvapiljiraskova@upce.cz
2) Antropologické oddělení, Národní muzeum, Praha, jan.cvrcek@nm.cz

ÚVOD

Při studiu úmrtnostních poměrů minulých populací od 17. do 20. století se historická demografie doposud opírala především o matriční evidenci, ohledací lístky a zdravotní statistiky. U zaznamenaných příčin úmrtí se však setkáváme spíše s popisem projevu onemocnění než s konkrétní diagnózou. To přetrvalo až do 2. poloviny 20. století. Dalším úskalím je věk zemřelého. Až do přelomu 19. a 20. století byl často zapsán jen v celých letech, a navíc ne vždy přesně. Antropologický a paleopatologický výzkumu novověkých dokumentovaných ostatků však umožňuje ověřit věrohodnost písemných pramenů, s nimiž historická demografie pracuje. Zároveň se antropologie při výzkumu a identifikaci novověkých ostatků neobejde bez pramenné základny historické demografie. **Vybrané kazuistiky posledních let dokazují nezastupitelnou spolupráci obou oborů**. Spojení analýzy dochovaných kosterních pozůstatků s historickodemografickým výzkumem umožňuje lépe porozumět životním podmínkám a úmrtnostním poměrům v minulosti.

MATERIÁL A METODY

Soubor kosterních ostatků z krypty kostela Panny Marie Vítězné a svatého Antonína Paduánského na Malé Straně v Praze **ze 17. až 18. století** (cca 1630–1784, zahrnuje téměř 200 jedinců) a genealogicky dokumentovaná osteologická **sbírka z 18. až 21. století** (102 jedinců: 59 mužů a 43 žen ve věku od 1 dne do 92 let). Nacházejí se ve sbírkách Antropologického oddělení Národního muzea v Praze. K ostatkům existuje rozsáhlá pramenná základna: úmrtní zápisy z farních matrik včetně částečně zachovaných ohledacích listů (např. AHMP, SOA Praha), osobní fondy uložené na různých úrovních státních archivů (NA, AHMP, SOA, SOkA), privátní archiv Řádu bosých karmelitánů na Malé Straně v Praze, k některým jedincům i pitevní protokoly a prameny osobní povahy od potomků zkoumaných jedinců. **Základní demografické ukazatele kostry (odhad pohlaví, biologického věku, tělesné výšky) a výsledky paleopatologického vyšetření byly porovnávány s písemnými prameny 1) k ověření jejich věrohodnosti; 2) za účelem individuální identifikace ostatků, či potvrzení jejich identity.**

VÝSLEDKY A DISKUSE

- **Příčina smrti v matrice či onemocnění zaznamenané v dokumentech osobní povahy a nález na kostře korespondují v cca 10 % případů. Signifikantní shoda často podporuje identitu ostatků (např. zlomeniny).**
  - **Např. plicní TBC (velmi častá!), nádorová onemocnění, traumata, zánět slepého střeva apod.**

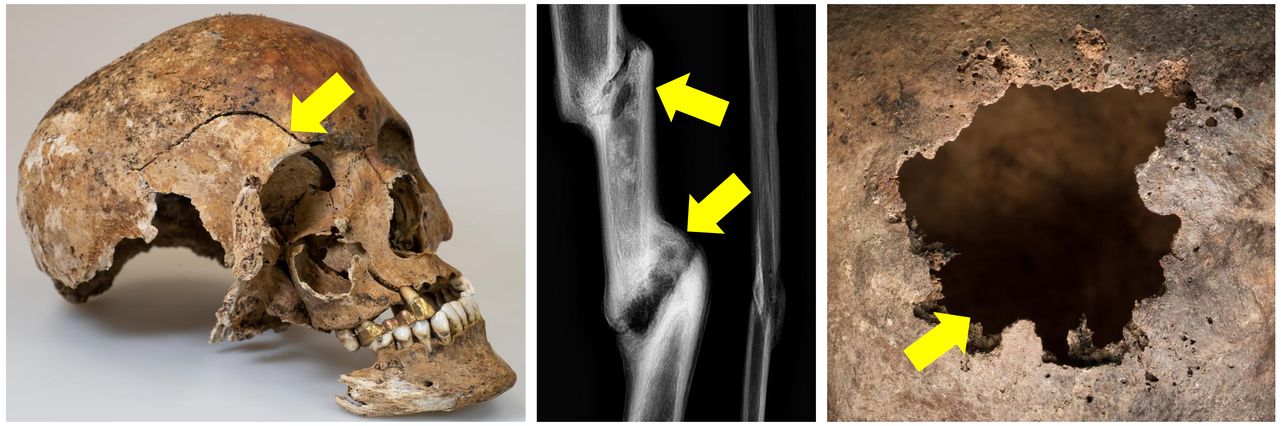

Zleva: zlomenina lebky v době smrti (žena, 27 let, †1945), dvojnásobná zlomenina levého bérce (muž, 45 let, †1940), metastáza karcinomu žaludku (žena, 50 let, †1905)

- **Příčina smrti v matrice a nález na kostře si odporují v cca 5 % případů.**
  - **Rozpor zejména mezi sešlostí věkem či cévním onemocněním a nálezem metastáz.**

Muž, 59 let (†1958), příčina smrti vmetek plicnice (embolie), na kostře četné metastázy (dle rodinné anamnézy pravděpodobně karcinom trávicího ústrojí).

- **U cca 85 % případů není možné se k příčině smrti v matrice na základě paleopatologie vyjádřit.**
  - **Limitem je posuzování samotných kosterních ostatků, většina onemocnění nezanechává na kostře žádné stopy. Dalším omezením často neúplná zachovalost ostatků.**
  - **ALE! *Shoda či rozpor jsou přesto relativní, nález nemusel být bezprostřední příčinou smrti, ale pouhým základním onemocněním, nebo jeho komplikací!* Proto → pouze MATRIČNÍ PŘÍČINA ÚMRTÍ.**

- **Kvalitní pramenná základna je zásadní pro identifikaci ostatků historických osobností, tvoří až 90 % úspěchu. Jedním ze zásadních údajů je chronologický věk (dožití). ALE! Často velmi nepřesný.**

  - **Anna Markéta Cassini z Bugelly (†1718), pohřbena u Panny Marie Vítězné.**
    Matrika zemřelých = 60 let. Deník manžela Jana Františka Löwa z Erlsfeldu (1648–1725) = 67 let. Skutečnost dle matriky narozených = 67 let.

  - **Barbara Terezie z Hessu (†1775), manželka Jana Josefa Löwa z Erlsfeldu (*1711), pohřbena u Panny Marie Vítězné.**
    Matrika zemřelých v místě úmrtí = 68 let. Matrika zemřelých v místě pohřbu = 56 let. Matriční zápis narození NENALEZEN → bez něj nemožné rozlišit vytipované ostatky.

  - **Případ ženy s hyperskoliózou páteře, kostel Panny Marie Vítězné,** skolióza v důsledku vrozeného asymetrického vykloubení obou kyčelních kloubů a zkrácení dolních končetin.

    - ✓ **V blízkosti rakve autentika: *„Anna Marie Rungeová rozená Kolínská stará 48 let zemřela 16. září roku 1761. Odpočinutí dej jí, Pane.“***
    - ✓ **Farní matrika: *„17. (září 1761) zemřela paní Anna Marie Widmannová, 36 let, na zkrácení (contractura), svátostmi opatřena v bráně Újezdské. Pohřbena u otců karmelitánů.“***
    - **Přestože se příjmení a udaný chronologický věk liší, křestní jména a datum úmrtí jsou téměř shodné.**
    - **Uvedená příčina smrti (její projev) může odkazovat na nalezené patologie. Biologický věk kostry odhadován na cca 40–50 let.**

Chronologický a biologický věk se nemusí shodovat. Čím je člověk starší, tím více se nůžky mezi biologickým a chronologickým věkem rozevírají. **Z ostatků lze věk pouze odhadovat, nelze přesně určit.** V tomto případě tedy odhad přímo neodporuje ani jednomu z pramenů. **K chybě došlo patrně v matrice** (zjištěno více případů). Rozpor by nastal při diametrální odlišnosti (např. matrika 25 let, podle ostatků 60 let a více).

Poděkování Ministerstvo kultury České republiky (DKRVO 2024-2028/7.I.b, Národní muzeum, 00023272)